

KAYGI BAĞLAMINDA ENGELLİ BİREYE SAHİP EBEVEYNLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation On Anxiety Disorders In The Context Of Attachment Styles

Doç. Dr. Yener ÖZEN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Erzincan/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1147-0246>

Cite As: Özen, Y. (2021). "Kaygı Bağlamında Engelli Bireye Sahip Ebeveynler Üzerine Bir Değerlendirme", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(43): 643-647.

ÖZET

Aile, içinde bulunan bireylerin kendini huzurlu hissettiği en güvenli alandır. Anne ve babalar çocuklarının sağlıklı bir şekilde doğup büyümesi ve kendi başına bir birey olarak hayata karışmasını temenni ederler. Fakat engelli olarak dünyaya gelen veya sonraki dönemlerde karşılaşılan bir engel aile içinde anne ve babalarda kaygıya sebep olabilmektedir. Engelli bir çocuğun ebeveyni olmak ve bununla birlikte çeşitli psikolojik ve ekonomik destekten mahrum olmak aileler açısından bunaltıcı olabilir. Bu yazıda kaygı bağlamında engelli bireye sahip ebeveynler üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma stilleri, Kaygı, Sosyal Kaygı, Sosyal Görünüş Kaygısı

ABSTRACT

Attachment, which begins in early childhood and affects the individual's entire life, is of critical importance for the individual. The attachment studies that started with Bowlby were later studied by many researchers. With the studies of Ainsworth, attachment styles theory has emerged and the background of the individual's meaning to life has become clear. Studies on attachment theory revealed that attachment plays an important role in understanding the origin of psychological disorders such as anxiety, social anxiety, and social appearance anxiety. In this article, an evaluation will be made on anxiety disorders in the context of attachment styles.

Keywords: Attachment Styles, Anxiety, Social Anxiety, Social Appearance Anxiety

1. GİRİŞ

Yıllar boyunca insanoğlunun en önemli sorunlarından biri kaygı olmuştur (Şahin, 2019). Kaygı, belirsiz bir tehlike duygusuna yanıt olarak tanımlanır (Walker ve Leach, 2014). Bireyler kaygı halinde sürekli bir gerilim içinde yaşar ve kendini tehdit altında hisseder. Bu bireyler gergin olma eğiliminde olup neden endişe duyduklarını anlamazlar (Claudia ve Luminita, 2020). Kaygı insanın hayatında hemen her şeyi etkileyen bir durumdur ve insan, yaşamı boyunca farklı derecelerde en az bir kez kaygıyı deneyimler (Bandelow ve Michaelis, E2015). Bireylerin hayatındaki olumsuz düşünceler ve duygular birçok fiziksel ve zihinsel hastalığa sebep olur. Kaygı, potansiyel olarak, olumsuz olaylar hakkında tekrarlayan olumsuz düşüncelerin deneyimlenmesiyle ifade edilir (Telman ve ark., 2017). Kaygı, genellikle korku, çaresizlik, üzüntü, beklenen ve görünüşte çözülemeyen bir soruna çözüm bulma güçlüğü ile ilgilidir (Neumann ve Slattery, 2016). Bireyin hayatındaki birçok sorun bu çözüm bulma güçlüğüne ve kaygıya sebep olabilir. Bunlardan birisi ebeveynlerin engelli bir çocuğun varlığı ile tanışmasıdır. Bir ailede engelli bir çocuğun varlığı genellikle ebeveynler için ciddi bir stres ve kaygı faktörüdür. Böyle bir ailede genellikle aile hedeflerinin, sorumluluklarının ve ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi ve yönlendirilmesi gerekebilir (Majumdar ve ark., 2005). Ailenin yaşam tarzını büyük ölçüde değiştiren engel teşhisi ve zorlayıcı şartlar altında çocuk yetiştirmek büyük bir zorluktur (Khoshvaght ve ark., 2021). Bu zorluk ailelerde kaygıya ve aile işlevinin bozulmasına sebep olabilir.

2. KAYGI ve ENGELLİ BİREYE SAHİP EBEVEYNLER

Kaygı ile ilgili literatürde pek çok tanım bulunmaktadır. Kaygı, bireylerin yaşadığı ve gerçekleşme eyleminin nasıl olacağı belli olmayan; belki hiç gerçekleşmeyecek olan kişisel durumlarla ilgili tedirginlik duyma ve endişeli olma halidir (Şahin, 1985). Öncül'e (2000) göre kaygı gelecekle ilgili bireyi üzen, sıkıcı bir bekleme hali durumdur. Öktem'e (1981) göre ise bireyin başına bir tehlike gelebileceği duygusu, endişe, gerilim, huzursuzluk, korku ile karakterize olan ve hoş olmayan duygusal bir durum olarak tanımlanmıştır. Kaygı ile korku zaman zaman birbirleriyle karıştırılmaktadır. Kaygıda tehlikeli durum belirsiz ve öznel iken korkuda tehlike nesnel olabilmektedir. Kaygı ve korku sonucunda ortaya çıkan fizyolojik belirtiler aynıyken kaygı karşısında bireyler kişiliğini korumak için bilinçdışı savunma yollarına başvurur, korkuda ise kişiler kendini savunmak için bilinçli önlemler alır (Şahin, 1985).

Kaygıların oluşumunu tetikleyen birçok faktör sayılabilir. Bunlardan bazıları; bireyin biyolojik durumu, geçmişte yaşadığı olumsuz yaşantılar ve şu an içinde bulunulan sosyal ortamlardır (Dayhoff, 2000). Kaygının oluşumunu tetikleyen ve içinde bulunulan durumun zorlayıcı örneklerinden birisi de ebeveynlerin engelli bir çocuğa sahip olması olabilir.

Engel, Dünya Sağlık Örgütü tarafından özür veya bir yetersizlik nedeniyle yaşa, sosyal ve kültürel faktörlere, cinsiyete bağlı olarak bireyin kendinden beklenen rolleri, görevleri yerine getirememesi veya kişinin bu rolleri yerine getirirken kısıtlanması olarak tanımlanmıştır (Handicap International'dan akt. Özmen ve Çetinkaya, 2012). Her anne baba çocuğunu sağlıklı bir şekilde dünyaya getirmek ister (Özşenol ve ark., 2002). Ebeveynler çocuklarının engelli olduklarını öğrendiklerinde duygu karmaşası içine girerler, yaşadıkları duyguları ifade etmek oldukça zordur (Akkök, 1997). Çocuğuna engelli tanısı konulmuş aileler için bu süreç aynı zamanda travmatik bir durum oluşturmaktadır (Özşenol ve ark., 2002). Sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesi beklenirken çocuğun engelli olması ailelerde de beklentileri büyük oranda değiştirmektedir (Deniz, 2009). Aileler normal özelliklere sahip sağlıklı bir çocuk beklerken ve bütün hayal, plan, beklentilerini gelecek sağlıklı çocuk üzerine kurarken beklenenin dışında bir bebeğin dünyaya gelmesi ailelerin de yaptığı bütün planlarda değişiklik yapmasına neden olabilir (Yıldırım-Doğru ve Arslan, 2008)

Aileler çocuklarının engelli olduğunu öğrendikten sonra bir yandan çocuğun bakımı ile ilgili sorunlarla ilgilenirken diğer yandan toplumun kendilerinden beklediği görevler ile ilgili uğraşmalar (Todev, 2011). Yas, yoğun kaygı ve üzüntü ebeveynlerin engelli bir çocuğunun olacağını öğrendiğinde ortaya çıkan duygulardır (Fırlıoğlu ve Fırlıoğlu, 1997). Araştırma sonuçları, engelli bir çocuğa sahip olmanın anne ve babalarda kaygı, stres ve endişe düzeylerini artırdığı, gelecekle ilgili umutlarını olumsuz olarak etkilediğini göstermiştir (Cin ve Kılıç, 2005). Ancak, engelli çocuğun bakımında anne ve babalara yakın çevrenin ve uzman kişilerin desteği (Erkan, 1998) aile içindeki yüklerin yalnızca anne tarafından değil ebeveynler tarafından eşit paylaşılması (Eracar, 2016) ebeveynlerin kaygısını azaltabilir.

3. KAYGI VE ENGELLİ BİREYE SAHİP EBEVEYNLER İLE İLGİLİ YURT İÇİNDE VE YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Fırat'ın (2016) otistik çocukların ebeveynlerinin depresyon ve kaygısını incelediği araştırmasında otistik çocuğa sahip annelerin kaygı düzeyleri babalara göre daha yüksek bulunmuştur. Bunun nedeni olarak annelerin Türk toplumundaki rolünün ve aile içindeki sorumluluğunun daha yüksek olması düşünülmüştür. Yine Yavuz'un (2019) çalışmasında 2-6 yaş arası otizm tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin kaygı düzeylerinin ekonomik durum ve çocukların tıbbi tanı alma yaşı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

İçöz ve Baran'ın (2002) yaptığı çalışmada engelli bir çocuğa sahip annelerin kaygı durumları ve bu kaygıyı etkileyen etmenlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda annelerin kaygı düzeylerinin annenin yaşı, çocuğun engel tanısını alma zamanı ve zihinsel engelli çocuğun eğitime başlama yaşına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Keskin ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında da engelli bir çocuğa sahip olan anne-babaların durumluk kaygı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Engelli çocukların annelerinin ve kardeşlerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; Erturan ve Akbağ (1997), tarafından yapılan çalışmanın sonucunda engelli bir bireye sahip anne ve kardeşlerin kaygı durumu bakımından çok olumsuz etkilenmediği görülmüştür. Bu duruma ailenin eğitim alıyor oluşu, işbirliği içinde sorunların halledilmesi ve eğer varsa annenin daha önce normal çocuğa sahip olmasından dolayı çocuktan kaynaklı sorunlarla baş etme becerisi kazandığı düşünülmektedir.

Aydın'ın (2019) yaptığı çalışmada annelerin engelli çocuğunun olup olmaması durumuna göre sürekli ve durumluk kaygılarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Sürekli ve durumluk kaygı durumuna göre engelli çocuğu olan annelerin puan ortalamasının engelli çocuğu olmayan annelerin puan ortalamasından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Coşkun ve Akkaş'ın (2009) engelli çocuğu olan annelerle yaptığı çalışmasında ise engelli çocuğa sahip annelerin sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve annelerin sürekli kaygı düzeyi ile sosyal destek düzeyi arasında ters yönde ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Çengelci'nin (2019) Otizm ve Down Sendrom'lu çocuğu olan annelerin kaygı, umutsuzluk ve tükenmişlik duygularını karşılaştırdığı araştırmasında annelerin kaygı düzeyini çocuğun engel durumundan çok çocuğun yaşı, anne eğitim düzeyi, anne çalışma durumu, çocuğun bakımı konusunda yardımcı olacak birinin varlığı gibi değişkenler anlamlı derecede farklılaştırmıştır.

Bilgin (2012) tarafından yapılan çalışmada da ağır ve orta düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip olan çocukların ebeveynlerinin algıladığı sosyal destek, kaygı ve depresyon düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonrasında ebeveynlerin sürekli kaygı, sosyal destek ve depresyon algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca zihinsel yetersizliğe sahip çocukları olan ebeveynlerden annelerin babalara göre kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek olduğu; engelli bir çocuğa sahip anne ve babaların kaygı düzeyleri ile gelir düzeyi, yaş, çocuk sayısı, anne medeni durumu arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı; anne eğitim düzeyi değişkenine göre kaygı ve depresyon düzeyinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Özyazıcıoğlu ve Buran'ın (2014) çalışmasında da çocukları özel rehabilitasyon merkezine giden 75 ebeveyn ile sosyal destek ve kaygı üzerine araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarında çocuğun engellilik derecesi arttıkça ve ekonomik gelir düştükçe ebeveynlerin kaygı puanlarının arttığı görülmüştür.

Avşaroğlu ve Çavdar'ın (2018) görme engelli çocuğa sahip anne-babaların kaygı düzeylerini inceledikleri çalışmada, ebeveynlerin durumluk kaygısının cinsiyet, eğitim durumu, başka bir engel durumunun olup olmaması, okul öncesi eğitime gidip gitmemesi, çocuğun Braille alfabesi kullanıp kullanmamasına göre anlamlı derecede farklılaştığı bulunmuştur. Sürekli kaygı durumundaki farklılığın ise eğitim durumu, başka bir engelinin olup olmaması, diğer kardeşlerde engel durumunun olup olmaması değişkenlerinde olduğu saptanmıştır.

Yarımdağ ve Erciyes'in (2021) çalışmasında engelli bir çocuğa sahip ebeveynlerin yaşanan sorun ve kaygılarına dair görüşlerinin çok değişmediği ancak anlık olarak yaşanan sorunlarda annelerin babalara göre daha çok kaygı duyduğu görülmüştür. Babaların anlık problemlerde daha olumlu düşündüğü fakat bu problemin genel olarak çözümlenmesinde anne kadar kaygı yaşadıkları görülmüştür.

Engelli bir çocuğu olan annelerin durumluk ve sürekli kaygılarının araştırıldığı çalışmada, Yıldırım Doğru ve Arslan (2008) annelerin eğitim durumu değişkenine göre kaygılarının arttığını ve annelerin çoğunda sürekli kaygı durumunun var olduğunu tespit etmişlerdir.

Aktürk ve Aylaz'ın (2017) engelli çocuğu olan ebeveynlerde kaygı ve başa çıkma stratejileri üzerine yapılan değerlendirmesinde, engelli çocukların ebeveynlerinin sosyal ortamda kabul görme, psikiyatrik destek alma durumu ve psikolojik yardım alma durumu ile kaygı arasında ilişki gözlemlenmiştir. Psikolojik ve sosyal destek alan ebeveynlerin kaygı ile baş etme düzeyi daha yüksek bulunmuştur.

Romanya'da yapılan bir çalışmada engelli çocuğu olan ebeveynler ile normal çocuğu olan ebeveynler depresyon ve kaygı bakımından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda engelli çocukların ebeveynlerinde daha yüksek kaygı ve depresyon düzeyi gözlemlenmiştir (Claudia ve Luminita, 2020).

İran'da Khoshvaght, Naderi ve Safarzadeh (2021) tarafından yapılan çalışmada serebral palsili çocukların annelerinde üstbilişsel terapi ve merhamet odaklı terapinin kaygı üzerine etkileri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda üstbilişsel terapi ve merhamet odaklı terapinin serebral palsili çocukların annelerinde kaygıyı azaltmada etkili olduğu görülmüştür. Serebral palsili çocukların annelerinde kaygıyı azaltmak için bu iki terapi yönteminin kullanılabileceği önerisinde bulunulmuştur.

Hindistan'da yapılan bir başka çalışmada ise zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde stres ve kaygı düzeyleri araştırılmıştır. Üç grubun incelendiği çalışmada ağır ve orta derecede zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin hafif ila sınırdaki zihinsel engelli çocukların ve normal zekaya sahip çocukların ebeveynlerine göre kaygı ve stres düzeyi anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Ebeveynlerin kaygı düzeyi ve stresörler arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Margalit ve Heiman (2010) tarafından yapılan çalışmada öğrenme engelli çocukların ailelerindeki kaygı ve aile iklimi incelenmiştir. Öğrenme engeli olmayan çocukların ebeveynleri ile öğrenme engeli olan çocukların ebeveynleri karşılaştırılarak araştırma sonucunda öğrenme engeli olan çocukların ebeveynlerinin diğer gruba göre daha kaygılı olduğu, bu ebeveynlerin aile içi ikliminin kontrol ve organizasyona daha fazla vurgu yaptığı, başarıya ve dine daha fazla yöneldiği ve duyguların ifade edilmesine daha az yer verdiği tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Engelli bireye sahip ebeveynler ve kaygı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar literatürde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Hem yurt içinde hem de yurt dışında engelli bir bireye sahip ebeveynlerin kaygı ile ilişkisi farklı değişkenler ile ele alınmıştır. Araştırmalarda genellikle engelli bireylere sahip ebeveynlerden annelerin araştırmalara daha çok dâhil edildiği ve araştırmaların engelli bireylerin aileleri üzerinden yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Annelerin araştırmalarda daha etken rol oynaması toplumda aile içerisinde

annelere verilen sorumluluğun engelli çocuklar varken daha da artıyor olması şeklinde değerlendirilebilir. Araştırmalarda çoğunlukla engelli çocukları olan ebeveynler ile normal çocukları olan ebeveynler stres, kaygı, depresyon gibi değişkenler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Aileler için çocuk yetiştirmek zorlu bir durumken engelli bir çocuğun varlığı ile ailelerin kaygısının arttığı söylenebilir. Araştırmalarda bu durumun farklı şekillerde aile içi dinamiğini olumsuz etkilediği gözlemlenirken bununla birlikte sosyal desteğin aile etrafında olması, anne ve babanın bakış açısı ve birbirlerine destekleri bu durumla başa çıkmayı olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akkök, Fusun; "Farklı Özelliği Sahip Olan Çocuk Anne Babaların Yaşadıkları. Farklılıkla Yaşamak: Aile ve Toplumsal Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği", Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No: 13. Ankara, 1997.

AktürK, Ümmühan, Aylaz, Rukiye; "An Evaluation of Anxiety in Parents with Disabled Children and their Coping Strategies", International Journal of Caring Sciences, 10(1), 342-353, 2017.

Avşaroğlu, Selahattin ve Çavdar, İsmet; "Görme Engelli Çocuğa Sahip Anne-Babaların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 47, 105-122, 2018.

Aydın, Lale; "Engelli Çocuk Annelerinin Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algıladıkları Sosyal Desteğin Kaygı Düzeyi İle İlişkisi", Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, 2019.

Bandelow, Borwin ve Michaelis, Sophie; "Epidemiology of Anxiety Disorders in the 21st Century", Dialogues in Clinical Neuroscience, 17(3), 327-335, 2015.

Bilgin, Şükran; "Ağır ve orta düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Algıladıkları Sosyal Destek, Kaygı ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2012.

Cin, Ayşe ve Kılıç, Mustafa; "Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Kaygı Düzeylerini Azaltmaya Yönelik Bir Grup Rehberliği Uygulaması", Deneysel Olarak Sınanmış Grupla Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programları 2, (Ed. S. Erkan ve A. Kaya), Ankara: Pegem Yayıncılık, 2005.

Claudia, Sălceanu ve Luminita, Sandu Mihaela; "Anxiety and Depression in Parents of Disabled Children", Tehnium Social Sciences Journal, 3, 141-150, 2020.

Coşkun, Yemliha ve Akkaş, Günbey; "Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 213-227, 2009.

Çengelci, Banu; "Otizm ve Down Sendrom'lu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı, Umutsuzluk ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması", Ege Eğitim Dergisi, 10(2), 1-22, 2009.

Dayhoff, Signe; "Diagonally Parked in a Parallel Universe: Working Through Social Anxiety", Working Through Social Anxiety, New Mexico: Effectiveness-Plus Publications.

Deniz, Mehmet Engin, Dilmaç, Bülent ve Arıcak, Tolga; "Engelli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Durumluk-Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 954-968, 2009.

ERACAR, Nevin; "Farklı Gelişen Çocukların Aileleriyle Eğitim/Sağılıtm Çalışmaları", Farklı Gelişen Çocuklar, (Ed. Kulaksızoğlu, A.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Erkan, Gönül; "Sosyal Hizmet Sempozyumu'97", Ankara: Aydınlar Matbaası, 1998.

Erturan, Nurder ve Akbağ, Müge; "Spastik, Otistik ve Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin ve Kardeşlerinin Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9, 227-236, 1997.

Fırat, Sunay; "Otistik Çocukların Anne-Babalarının Depresyon ve Kaygı Düzeyleri", Cukurova Medical Journal, 41(3), 539-547, 2016.

Fıfıloğlu, Ayşegül ve Fıfıloğlu, Hürol; “İfıtme Engelli Birey ile Değişim Sürecindeki Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar” Farklılıkla Yaşamak, Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği, (Ed, Karancı, N.), Türk Psikologlar Derneği Yayını, 1. Basım, 23-33, Ankara, 1997.

İçöz, Ayşegül ve Baran, Gülen; “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi”, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1(6-7), 80-90, 2002.

Keskin, Gülseren, Bilge, Ayşegül, Engin, Esra ve Dülgerler, Şeyda; “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı, Anne-Baba Tutumları ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11, 30-37, 2010.

Khoshvaght, Negin, Naderı, Farah ve Safarzadeh, Sahar; “Comparison of the Effects of Metacognitive Therapy and CompassionFocused Therapy on Anxiety in the Mothers of Children with Cerebral Palsy”, Women’s Health Bulletin, 8(1), 1-9, 2021.

Majumdar, Mita, Da Silva Pereira, Yvonne ve Fernandes, John; “Stress and Anxiety in Parents of Mentally Retarded Children”, Indian Journal Psychiatry, 47(3), 144-147, 2005.

Margalit, Malka ve Heiman, Tali; Learning-Disabled Boys’ Anxiety, Parental Anxiety, and Family Climate”, Journal of Clinical Child Psychology, 15(3), 248-253, 2010.

Neumann, Inga ve Slattery, David; “Oxytocin in General Anxiety and Social Fear: A Translational Approach”, Biological Psychiatry, 79(3), 213-221, 2016.

Öktem, Öget; “Anksiyetenin Öğrenmeye ve Hafızaya Etkisi”, İstanbul, 1981.

Öncül, Remzi; ”Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü”, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

Özmen, Dilek ve ÇEtinkaya, Aynur; “Engelli Çocuğu Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar”, Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 28(3), 35-49, 2012.

Özşenol Fuat, Ünay, Bülent, Aydın, İbrahim, Akın, Rıdvan ve Gökçay, Erdal; “Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Psiko-Sosyal Durumlarının ve Beklentilerinin İncelenmesi”, Gülhane Tıp Dergisi, 44(2), 188-194, 2002.

özyazıcıoğlu, Nurcan ve Buran, Gonca; “Social Support and Anxiety Levels of Parents with Disabled Children”, Rehabilitation Nursing, 39(5), 1-7, 2014.

Şahin, M; “Başarı Düzeyi Farklı Üç Grup Lise Öğrencisinin Kaygı Düzeyi Yönünden Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1985.

Telman, Liesbeth, Van Steensel, Bonny, Maric, Marija ve Böğels,Susan; “Are Anxiety Disorders in Children and Adolescents Less Impairing Than ADHD and Autism Spectrum Disorders? Associations with Child Quality of Life and Parental Stress and Psychopathology”, Child Psychiatry & Human Development, 48(6), 2017.

TODEV (Türkiye Otistiklere Destek ve Eğitim Vakfı), “Ailelerin Yaşadığı Süreçler”, 18 Mart 2021 tarihinde <http://www.todev.org/otizm/otizm-ve-aile/> adresinden indirildi.

Yarımdağ, Emine ve Erciyes, Jade Cemre; “Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sorunları ve Kaygılarının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında İncelenmesi”, İBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 9, 347-373, 2021.

Yavuz, Birce; “2-6 Yaş Arası Otizmlili Çocuğu Sahip Olan Ebeveynlerin Kaygı, Psikolojik Yardım Arama ve Problem Çözme Düzeylerinin İncelenmesi”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Yıldırım Doğru, Sunay Safiye ve Arslan, Emel; “Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 543-553, 2008.